

TUDOMÁNYOS ÉLET / SCIENTIFIC LIFE

John Friedmann (1926–2017)

CSOMÓS GYÖRGY

CSOMÓS György: Debreceni Egyetem Építőmérnöki Tanszék; 4028 Debrecen, Ótemető u. 2–4.; csomos@eng.unideb.hu

György CSOMÓS: Department of Civil Engineering, University of Debrecen; Ótemető u. 2–4., H-4028 Debrecen, Hungary; csomos@eng.unideb.hu

2014-ben elhunyt Sir Peter Hall, a várostervezés és a városkutatás egyik legkiemelkedőbb nemzetközi szereplője (Csomós 2015), 2017. június 11-én pedig követte őt a tudományterület másik ikonikus alakja, John Friedmann.

Friedmann 1926-ban született Bécsben, 14 évesen pedig az Egyesült Államokba került. Miután 1955-ben PhD-fokozatot szerzett a Chicagói Egyetemen, 1956 és 1958 között a Bahiai Szövetségi Egyetemen kezdett tanítani Brazíliában, majd 1961 és 1965 között Bostonban az MIT-n folytatta pályafutását, amelyet 1966 és 1969 között egy újabb nagy kitérő követett: a Chilei Pápai Katolikus Egyetemre került Santiagóba. Innen hívta vissza az Egyesült Államokba Harvey S. Perloff, a Kaliforniai Egyetem, Los Angeles (UCLA), Építészeti és Várostervezési Iskolájának dékánja, ahol 1969-ben Friedmann megalapította a Várostervezési Tanszéket. Az UCLA-ról történt 1996-os nyugdíjba vonulását követően kutatóprofesszori pozíciót kapott a Tajvani Nemzeti Egyetemen, illetve a Melbourne-i Egyetem Építészeti, Építési és Tervezési Karán. Végül 2001-ben mint tiszteletbeli professzor csatlakozott a vancouveri British Columbia Egyetem Közösségi és Regionális Tervezés Iskolájához, ahol egészen haláláig dolgozott.

Élete során számos ország (pl. Brazília, Chile, Mozambik, Venezuela) kormányának munkáját segítette tanácsadóként, Kínában pedig a Kínai Várostervezési Akadémiai tiszteletbeli tanácsadójának választották. Munkásságát 26 könyv, kilenc szerkesztett kötet, valamint több mint 200 folyóiratcikk fémjelzi, amelyek olyan változatos témaköröket ölelnek fel, mint a regionális tervezés, az urbanizáció és a tervezésmélelet.

Friedmann tudományos munkásságnak jelentősége a társadalomtudományokban (elsősorban természetesen a geográfiában és a városkutatásokban) is

felbecsülhetetlen, és a tudományterület olyan világszerte ismert kutatóira gyakorolt hatást, mint Saskia Sassen, Paul L. Knox, Peter J. Taylor vagy éppen Sir Peter Hall (Hall 2001; Knox 1995; Sassen 1991; Taylor 2004). Friedmann nevéhez számos könyv és folyóiratcikk fűződik, legismertebb és legtöbbet hivatkozott műve az 1986-ban megjelent *The world city hypothesis* (A világváros-hipotézis – Friedmann 1986), amely a napjainkban roppant népszerű világváros-kutatások egyik megkerülhetetlen mérföldkövének számít.

A világváros-kutatókat Hall indította útjára az 1966-ban megjelent, alapvetően várostervezéssel foglalkozó *The world cities* (A világvárosok – Hall 1966) című könyvével. Ezt követően olyan kiemelkedő kutatók foglalkoztak a témával, mint például a kanadai közgazdász, Stephen Hymér (1972), aki elsőként kötötte össze a világvárosok földrajzi elhelyezkedését a transznacionális vállalatok cégközpontjainak térbeli eloszlásával. A kezdeti világváros-kutatásokból azonban hiányzott egy roppant fontos elem, amelynek bevezetése nélkül a tudományterület talán nem is létezhetne a ma ismert formájában, ez pedig a rendszer. Friedmann világváros-hipotézise hét, egymáshoz lazán kapcsolódó állításból áll, amelyek nagymértékben építenek két, korábban leírt világ gazdasági jelenségre: az új nemzetközi munkamegosztás kiterjedésére (Fröbel, Heinrichs, Kreye 1980), illetve Immanuel Wallerstein (1974) világrendszer-elméletére. Ám míg az előbbi jelenség inspirálta Friedmann (ahogy tanulmányában is említi: a világváros-hipotézis az új nemzetközi munkamegosztás térbeli szerveződéséről szól), addig az utóbbi passzívan korlátozta. Wallerstein világrendszer-elmélete ugyanis a kapitalista világ gazdaság centrum-periféria struktúrájára épült, amely mellőzte a kommunista blokkot és jelentéktelennek ítélte a perifériát. Ennek megfelelően Friedmann világváros-rendszere a centrumban és a félperiférián elhelyezkedő országok vezető városait tartalmazza, és azok klasszifikációját mutatja be. Bár Friedmann világváros-hipotézise saját korában elsősorban az elméleti megközelítés (tehát az állítások kifejtése) miatt vált széles körben elterjedté, végül is az általa alkalmazott klasszifikáció hagyott mélyebb nyomott a világváros-kutatásokon. Friedmann világváros-hipotézisének megjelenése előtt ugyanis csak horizontális város csoportosítás történt, például Hall (1966), Hymér (1972), Heenan (1977) és más neves kutatók is egy homogén halmaz keretein belül értelmezték a világvárosokat, és nem mint alá-fölé rendelt vagy különböző kategóriákba tartozó entitásokat. Friedmann viszont bevezetett egy olyan osztályozást, amelyben a világvárosok eltérő csoportokba kerültek, és a világvárosrendszeren belül más-más pozíciót foglaltak el. A világváros-hipotézis ezzel – akarva, de inkább akaratlanul – utat nyitott a (világ)városok megannyi rangsorolásának, amelyek nélkül a világváros-kutatások ma elképzelhetetlenek lennének. Ugyanakkor Friedmann „öröksége” napjainkban már igen komoly dilemma elé állítja a világvárosokkal foglalkozó kutatókat: szükséges-e és helyén való-e egyáltalán kategorizálni, rangsorolni a városokat (a témában pró és kontra hangzanak el érvek, lásd például Leon 2017; Robinson 2002; Roy 2009; Taylor,

Derudder 2016). Friedmann világvárosrendszere ugyanis inkább korlenyomat, egy olyan gazdaságilag, politikailag, társadalmilag megosztott világ tükörképe, amelyet az 1980-as években még csak kibontakozó, majd az 1990-es évek közepétől felgyorsuló globalizáció (és persze a világpolitika változása) végérvényesen eltörölt. Ebben a megváltozott környezetben maga Friedmann is változott, és visszatért eredeti kutatási témájához: a 2000-es évek elejétől haláláig lényegében csak regionális tervezéssel és várostervezéssel foglalkozott.

Friedmann munkássága természetesen a hazai kutatók előtt is jól ismert, a neve rendszeresen felbukkan folyóiratcikkekben, könyvekben, disszertációkban. Munkásságának tudományterületi összetettségét pedig világosan tükrözi, hogy geográfusok éppúgy előszeretettel merítenek műveiből, mint a regionális tervezéssel, várostervezéssel foglalkozó szakemberek. Előbbiek közé tartozik Enyedi György (2009; 2012) és Erdősi Ferenc (2003a; 2003b), akiket elsősorban Friedmann világváros-elméletei inspiráltak, míg utóbbiak közül Faragó László emelhető ki, aki számos tervezéssel kapcsolatos munkájában hivatkozott Friedmann műveire (pl. Faragó 1991a; 1991b; 1997; 2001).

Irodalom

- Csomós Gy. (2015): Sir Peter Hall (1932–2014). Egy településtervező emlékére, aki iskolát teremtett a geográfiában. *Földrajzi Közlemények*, 1., 68–69.
- Enyedi Gy. (2009): Városi világ. *Magyar Tudomány*, 170., 295–302.
- Enyedi Gy. (2012): *Városi világ*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Erdősi F. (2003a): Globalizáció és a világvárosok által uralt tér. *Tér és Társadalom*, 3., 1–27.
- Erdősi F. (2003b): Globalizáció és a világvárosok által uralt tér II. *Tér és Társadalom*, 4., 1–16.
- Faragó L. (1991a): Szempontok az irányítási rendszer modellváltásához. *Tér és Társadalom*, 1., 55–72.
- Faragó L. (1991b): A térszemlélet változó tartalma. *Tér és Társadalom*, 1., 103–109.
- Faragó L. (1997): Tervezéseméleti alapvetések. *Tér és Társadalom*, 3., 1–16.
- Faragó L. (2001): Szeletek a tervezés mélyrétegeiből. *Tér és Társadalom*, 3–4., 11–24.
- Friedmann, J. (1986): The world city hypothesis. *Development and Change*, 1., 69–83. <http://doi.org/bnv955>
- Fröbel, F., Heinrichs, J., Kreye, O. (1980): *The new international division of labour: Structural unemployment in industrialised countries and industrialisation in developing countries*. Cambridge University Press, Cambridge
- Hall, P. (1966): *The world cities*. McGraw-Hill, New York
- Hall, P. (2001): Global city-regions in the twenty-first century. In: Scott, A. J. (ed.): *Global city-regions: Trends, theory, policy*. Oxford University Press, Oxford, 59–77.
- Heenan, D. A. (1977): Global cities of tomorrow. *Harvard Business Review*, 3., 79–92. <http://doi.org/dgq2qs>
- Hymer, S. (1972): The multinational corporation and the law of uneven development. In: Bhagwati, J. (ed.): *Economics and world order*. Macmillan, London, 113–140.
- Knox, P. L. (1995): World cities in a world-system. In: Knox, P. L., Taylor, P. J. (eds.): *World cities in a world-system*. Cambridge University Press, Cambridge, 3–20. <http://doi.org/b5w5bc>
- Leon, J. K. (2017): Global cities at any cost: Resisting municipal mercantilism. *City*, 1., 6–24. <http://doi.org/b963>
- Robinson, J. (2002): Global and world cities: a view from off the map. *International Journal of Urban and Regional Research*, 3., 531–554. <http://doi.org/fwwfj6>

- Roy, A. (2009): The 21st-century metropolis: New geographies of theory. *Regional Studies*, 6., 819–830. <http://doi.org/cmnj8h>
- Sassen, S. (1991): *The global city*. Princeton University Press, Princeton
- Taylor, P. J. (2004): *World city network. A global urban analysis*. Routledge, Abingdon, New York
- Taylor, P. J., Derudder, B. (2016): *World city network*. 2nd edition. Routledge, London, New York
- Wallerstein, I. (1974): *The modern world system: Capitalist agriculture and the origins of the European world economy in the sixteenth century*. Academic Press, New York